

*L'ETIMOLOGIA. PART DE LA LINGÜÍSTICA O CIÈNCIA
AUTÒNOMA? DE JORDI BRUGUERA*

La Societat Catalana de Llengua i Literatura de l'Institut d'Estudis Catalans va organitzar, els dies 3, 10, 17 i 24 d'abril de 2008, un curs dedicat a l'etimologia, el qual fou a càrrec del doctor Jordi Bruguera. El curs, que es repetí a la Universitat de València els dies 7 i 8 de maig, s'organitzà en quatre sessions d'una hora i en cada sessió es tractaren els temes següents: *a)* concepte i història; *b)* fonts històriques; *c)* problemes i mètodes, i *d)* una etimologia particular: l'onomàstica. Finalment, s'oferí també una relació de diccionaris etimològics actuals.

El doctor Jordi Bruguera, com és sabut, ha publicat importants treballs sobre la història de la llengua i la lexicologia. El seu ampli coneixement lingüístic, teòric i pràctic, es posà en relleu en aprofundir en els diversos apartats en què dividí el curs i que seguidament esmentarem. Abans de res, però, voldríem deixar constància del reeixit esforç amb què sintetitzà una introducció a l'etimologia prenent com a base la llengua catalana, però amb referències constants a les altres llengües romàniques.

Tal com s'esmentà en la primera sessió del curs, malgrat que en tot el conjunt de llengües romàniques s'han elaborat molts estudis sobre etimologia, paradoxalment no s'han publicat gaires textos que s'ocupin d'una manera sintètica de la teoria, els problemes i els mètodes de l'etimologia. Per a Bruguera, un dels motius pels quals segurament no s'ha vist la necessitat de teoritzar-hi és el fet que la lingüística històrica ha usat sempre mètodes etimològics. D'aquesta manera, Bruguera ja s'endinsava en l'àmbit de la pregunta que plantejava el títol del curs, atès que posà en relleu que l'etimologia, a pesar que es pot veure com una disciplina autònoma, «sempre serà un tipus d'investigació que apareixerà com una modalitat importantíssima de la lingüística històrica, una de les seves branques fonamentals». I és que, certament, per a conèixer la història dels mots i, per tant, la seva etimologia, cal conèixer-ne l'evolució fonètica i morfològica, els canvis semàntics que s'hi han produït i els sistemes que regeixen la formació de mots, sense oblidar, però, l'àmbit sociològic, perquè el que es vol obtenir no és un estudi aïllat d'un mot, sinó un estudi que situï aquest mot, d'una banda, en un context lingüístic més ampli i, de l'altra, en un context social, el qual també incideix, com mostraria Bruguera més endavant, en el seu desenvolupament.

És precisament per aquest motiu que, malgrat que en determinades èpoques o escoles s'ha vist l'estudi etimològic més com un art que no pas com una disci-

plina que es guia per mètodes científics, Bruguera recordà que fer etimologia no significa «tractar d'endevinar» l'origen d'un mot, sinó que, tot i que de bon principi, l'etimòleg pot haver d'actuar en diverses ocasions per mitjà de la inducció a causa de la manca de dades, la hipòtesi de treball amb la qual inicia un estudi s'ha de validar per mitjà de testimoniatges documentals, i posteriorment per mitjà dels altres fonaments de l'etimologia, és a dir, l'evolució fonètica, la semàntica i la manifestació dialectal. Aquest procés assegura un resultat objectiu, científic, el qual, si bé pot confirmar la hipòtesi a partir de la qual s'iniciava l'estudi, també pot retornar la hipòtesi etimològica d'un mot al terreny de la incertesa, perquè, en paraules de Bruguera, no ens hem d'oblidar de «l'acceptació humil de la limitació humana, que no sempre ho pot resoldre tot». Tenint sempre present aquesta lliçó d'humilitat, d'una banda, i els mètodes científics sobre els quals se sustenta l'etimologia, de l'altra, Bruguera, per mitjà de nombrosos exemples —alguns dels quals extrets del *Llibre dels fets* de Jaume I, del qual és tan bon coneixedor, com també és prou sabut—, insistí en el fet que no cal forçar mai la interpretació etimològica d'alguns mots d'origen incert, perquè actuar de manera poc objectiva, poc científica, per establir un origen etimològic només pot aportar confusió, atès que contradiu els fonaments que ha anat bastint l'etimologia al llarg dels segles.

Com s'ha dit, doncs, la primera sessió del curs fou dedicada a establir què s'entén per *etimologia* i a considerar-la des de diferents enfocaments possibles (lingüístic, històric i comparat). Fou especialment interessant la visió global que, d'una manera sintètica, oferí de l'etimologia en la història, fins a arribar a l'etimologia moderna. Just abans de cloure aquesta primera sessió, Bruguera se centrà en la situació de l'etimologia dins del domini català per assenyalar que, malgrat la important tasca duta a terme fins ara de la mà de prestigiosos etimòlegs, encara hi ha molta feina per a fer, atès que resten molts documents coneguts del català preliterari i d'algunes obres cabdals que no s'han estudiat exhaustivament i que són especialment rellevants pel que fa a la història de la llengua. Bruguera, doncs, aprofità aquesta ocasió per a encoratjar nous investigadors a centrar la seva activitat científica en aquest àmbit.

La segona sessió, dedicada a explicar les fonts històriques que han format el cabal lèxic de la nostra llengua, començà, com no podia ser altrament, recordant que el llatí és la base fonamental del lèxic català, i que, en conseqüència, ens ofereix un punt de partida excepcional, perquè permet disposar d'un corpus documental extraordinari. Ara bé, a banda d'aquesta base, Bruguera recordà que per a solucionar noves necessitats lingüístiques que han originat els canvis històrics i culturals que experimenta constantment la societat, es recorre a la formació de nous mots, els quals s'originen per mitjà de diversos recursos, ja sia creant nous termes cultes sobre la base del llatí i el grec (especialment en el llenguatge científic), ja sia manllivant mots de llengües amb les quals s'han mantingut relacions o bé llengües que han gaudit d'un gran prestigi cultural o polític. Així, a banda dels mots provinents del llatí —dins dels quals cal diferenciar, d'una banda, els mots d'origen patrimonial (és a dir, els que tenen per ètims mots llatins que han tingut

una evolució fonètica popular), i, de l'altra, els que tenen com a origen directe del llatí culte—, Bruguera esmentà, més breument però un cop més amb nombrosos exemples, les altres fonts que han enriquit la nostra llengua al llarg de la història: el substrat preromà (en què destacà la gran dificultat que avui encara representa), el superstrat germànic, el superstrat àrab i els adstrats (occità, castellà, francès, italià, sard, anglès).

En la tercera sessió, s'aprofundí en els mètodes de treball de l'etimologia i en la problemàtica que comporten. És evident que la fonètica ocupa un paper fonamental en l'estudi històric dels mots, atès que les lleis d'evolució fonètica aporten molta informació etimològica i poden ajudar a reconstruir la història fònica dels mots i a datar-ne l'aparició. Però, l'estudi etimològic no s'atura tan sols en el canvi formal dels mots, sinó que també n'analitza el canvi de contingut, el vessant semàntic. Tal com Bruguera comentà, l'estudi etimològic també conflueix amb la investigació dialectològica (la geografia lingüística). I recordà, un cop més, que el testimoniatge documental representa una part, més que important fonamental, en la recerca etimològica. També incidí en l'etimologia popular i, finalment, apuntà la capacitat de les llengües de crear nous mots a partir d'altres ja coneguts.

La quarta i darrera sessió versà específicament sobre l'etimologia de l'onomàstica. Tal com indicà Bruguera, si per a establir l'etimologia de qualsevol mot cal tenir en compte la història de la llengua, per a conèixer l'etimologia d'un topònim o d'un antropònim l'estudi històric resulta indispensable. Potser és per aquest motiu que l'onomàstica reflecteix d'una manera tan clara els mètodes i els problemes de l'estudi etimològic. I un dels principals aspectes que mostra l'onomàstica és la importància cabdal de la documentació a l'hora d'establir una etimologia, sense la qual no s'haurien descobert els orígens de noms propis com *Núria* (*Annurria*) o la *Muga* (*Sambuca*). Això no obstant, recordà que cal consultar sempre els documents antics amb esperit crític, perquè en testimoniatges aïllats es poden haver produït errors de còpia, com fou el cas, per exemple, del topònim *Ullastret*, que s'interpretà erròniament *OCULO STRICTO* ('ull estret') malgrat que prové de 'ullastre'.

En l'àmbit onomàstic, ben sovint s'intensifiquen els problemes a l'hora d'establir una etimologia, atès que hi trobem, per exemple, topònims enganyosos que tenen un significat suposadament transparent (com ara *Riudecols*, que no fa referència a les 'cols' sinó als 'còdols'), topònims de significat opac (com ara el conegut exemple de la *Vall d'Aran*, en què *aran* ja significava 'vall', però en perdre's el significat aparegué la tautologia 'vall de la vall'), o altres dels quals tan sols es coneix la solució fònica. Tal com Bruguera recordà, doncs, sempre que sigui possible, cal dur a terme una comprovació històrica documental dels topònims —i per extensió de tots els mots de la llengua— per arribar a una interpretació coherent amb els fonaments etimològics i el sentit comú.

Bruguera reconegué que, malgrat que l'estudi onomàstic requereix un gran esforç i un profund coneixement de la lingüística històrica i la dialectologia, de diverses llengües i també d'àmbits com la geografia i la història, aquest esforç apor-

ta com a compensació un coneixement més aprofundit de la nostra llengua i història. Així, la toponímia, per exemple, ens permet constatar l'existència de mots que han desaparegut de la llengua general, però que, en canvi, han quedat fossilitzats en noms de llocs (per exemple, *quer* 'roca', el qual darrerament s'ha recuperat, per cert, com a antropònim). O bé ens aporta testimoniatges de mots propis que, com a comuns, tenien una datació molt més tardana.

Finalment, després d'haver captivat els assistents al curs oferint una visió —sintètica, completa i àmpliament exemplificada— de la història de l'etimologia, de les fonts del lèxic català i sobretot dels mètodes i problemes a què ha de fer front, recuperarà la pregunta que es plantejava inicialment: l'etimologia és una part de la lingüística o una ciència autònoma?, per cloure la darrera sessió recordant que l'etimologia s'emmarca dins de la lingüística, però que no n'és una part, sinó que totes dues formen una unitat indivisible, atès que l'etimologia és «la lingüística en acte, en moviment, a la recerca de la realització de la seva pròpia existència».

És ben cert, doncs, que Bruguera, amb aquest breu curs, ha fet un pas més per apropar l'etimologia a un públic molt divers. Per aquest motiu, voldríem fer pública la nostra alegria per la publicació d'aquest magnífic curs dins de la col·lecció «Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», amb el títol *Introducció a l'etimologia* (Barcelona, novembre 2008). Gràcies a aquesta obra, tots els lectors interessats en la llengua podrem tenir a l'abast, sempre que ho necessitem, un text fascinant que sintetitza els problemes i mètodes de l'etimologia, el qual, de ben segur, provocarà una renovada atracció per aquesta disciplina científica.

LAIA CASTANYER I TEIXIDOR